

پنجمین همایش بین‌المللی آموزش مهندسی ایران،
۳۰ آبان تا ۲ آذر ۱۳۹۶، دانشگاه صنعتی خواجه نصیرالدین طوسی، تهران، ایران

کد مقاله: ICCEE2017-23

ابعاد مغفول در آموزش روش‌شناسی پژوهش در مهندسی شهرسازی “از ضعف ساختاری تا فقر محتوایی”

رضا خیرالدین، ابراهیم دلایی میلان

کلی، چالش‌ها و نقاط ضعف ساختاری روش تحقیق در پژوهش‌های شهرسازی و چالش‌ها و نقاط ضعف محتوایی روش تحقیق تقسیم‌بندی نمود، نتیجه اینکه آنچه که بهبود و تقویت فرایند روش‌شناسی پژوهش در مطالعات شهرسازی را منجر شده «آموزش صحیح و پایه‌ای درس روش تحقیق از مقطع کارشناسی تا دکتری در رشته‌های علوم شهری به طور عام و رشته مهندسی شهرسازی به طور خاص می‌باشد».

کلمات کلیدی: روش‌شناسی پژوهش، مطالعات شهرسازی، فقر محتوایی، ضعف ساختاری، آموزش روش تحقیق

۱ مقدمه

واژه تحقیق عبارت است از مقابله و مقایسه فکر و اندیشه با واقعیت و برای انجام هر تحقیقی، طرح یک الگوی نظام یافته یا همان فرایند تحقیق به منظور دستیابی به اهداف و فرضیه‌های تحقیق ضروری است (تیموری، ۱۳۹۲: ۶۸). آشنایی محققان با روش‌های تحقیق علمی و مهارت آنان در اجرای دقیق این روش‌ها از مهمترین عوامل موفقیت طرح‌های پژوهشی محسوب می‌شود، در واقع روش تحقیق همچون نقشه‌ای مسیر حرکت محقق را به او نشان می‌دهد و او با دنبال مسیرهای موجود در این نقشه به سمت مقصد مورد نظر حرکت می‌کند به دنبال این امر هر کدام از علوم مختلف روش تحقیق خاص خود را دارند که از طریق آن به نتایج و یافته‌های متناسب با اهداف خود دست پیدا می‌کنند. انتخاب روش تحقیق مورد نظر (نقشه راه پژوهش) یکی از مهمترین فرایندهای یک پژوهش محسوب می‌شود، لذا پتانسیل‌ها و یا در نقطه مقابل چالش‌های احتمالی

چکیده- روش‌شناسی پژوهش مجموعه گفتارها، اصول و خطوط فکری منطقی می‌باشند که توسط اجتماعات علمی به عنوان هدایتگر تحقیقات علمی پذیرفته شده است. اصولی که در واقع بعد معرفت‌شناسانه و هستی‌شناختی مساله موجود را در قالب پژوهش ارائه می‌دهد. پژوهش‌های شهری و شهرسازی نیز ملزوم به رعایت اصول پایه‌ای روش‌شناسی است؛ اما از آنجا که شهر پدیده‌ای میان‌رشته‌ای است، روش پرداختن به شهر نیز نوعی میانگویی و بینابینی را می‌طلبد. این پیچیدگی‌ها، فرایند روش‌شناسی در پژوهش‌های شهرسازی را نیز تحت تاثیر خود قرار می‌دهد. فرایندی که در طی آن ابعاد ساختاری و محتوایی مورد بی‌توجهی پژوهشگران حوزه مطالعات شهر و شهرسازی قرار گرفته و رفته رفته به عنوان ابعاد مغفولی در روش‌شناسی این نوع مطالعات پنهان شده است.

در راستای بهبود این ضعف پژوهشی ابتدا باید به این پرسش پاسخ داد که؛ آموزش روش‌شناسی پژوهش در مطالعات شهرسازی از بُعد ساختاری و محتوایی با چه چالش‌هایی همراه است؟ تحقیق حاضر با رویکرد تحلیلی و با تاکید بر دو بعد آموزشی و پژوهشی روش تحقیق با استفاده از روش توصیفی به بررسی روش‌شناسی پژوهش در مطالعات شهرسازی می‌پردازد. بررسی‌های تحقیق حاضر نشان می‌دهد، چالش‌های اساسی در فرایند روش‌شناسی پژوهش در مطالعات شهری را می‌توان در دو دسته

رضا خیرالدین استادیار گروه شهرسازی، دانشکده معماری و شهرسازی دانشگاه علم و صنعت ایران، reza_kheyroddin@iust.ac.ir

ابراهیم دلایی میلان کارشناسی ارشد شهرسازی، دانشکده معماری شهرسازی، دانشگاه علم و صنعت ایران، تلفن تماس: ۰۹۳۸۱۴۶۰۷۰۲ - ebrahimmilan2012@yahoo.com

ابعاد مغفولی گنجانده شده و مسیر پژوهش علمی و منطقی در مطالعات شهرسازی را با ابهاماتی روبه رو می‌سازد.

طرح این مساله‌ی مبرهن و ضرورتی که به دنبال آن قابل تعریف است، پژوهشگر(ان) را بر آن داشته است که با کالبد شکافی و تحلیل اصول روش تحقیق علمی و منطقی و فرایند روش تحقیق در مطالعات شهرسازی هم از بعد ساختاری و هم از بعد محتوایی به این پرسش پاسخ دهد که: «با توجه به اصول پایه‌ای روش‌شناسی علمی از یک سو و ویژگی‌های خاص مطالعات شهری از سوی دیگر، جایگاه روش‌شناسی پژوهش در تحقیقات شهرسازی چیست؟ ابعاد مغفول در این روش‌شناسی چیست و رویکردهای پاسخ‌دهنده کدامند؟»

با توجه به ماهیت سوالات پژوهش، بعد معرفت‌شناسی پژوهش، پارادایمی است که در مقیاس عام در بستر مطالعات شهرسازی به تحلیل نحوه برنامه‌ریزی و مدیریت شهری می‌پردازد و در مقیاس خاص در این پژوهش نقش پیوند دهنده‌ی روش‌شناسی علمی و فرایند پژوهش‌های شهرسازی را ایفا می‌کند؛ پیوندی که بر پایه «رویکرد کیفی و ماهیت توصیفی» استوار می‌باشد.

به منظور تقویت پایه‌های نظری و تدقیق چارچوب مفهومی، ابتدا هسته‌های نظری پژوهش؛ یعنی «روش پژوهش» و «اصول پایه‌ای روش‌شناسی علمی» تعریف و تبیین می‌شود، در ادامه‌ی پژوهش به تحلیل نقاط ضعف و ابعاد مغفولی که در ساختار و محتوای روش‌شناسی پژوهش در فرایند مطالعات شهرسازی نهان و یا آشکار بوده، پرداخته می‌شود. اطلاعات مورد نیاز در بستر پژوهش نیز براساس «مشاهده اسنادی» من جمله منابعی که به مجموعه فکری «روش‌شناسی، پژوهش‌های شهری، آموزش روش تحقیق» مرتبط بوده، حاصل شده است.

۳ روش‌شناسی پژوهش در بستر نظری

روش‌شناسی و اهمیت آن: نظام آموزش دانشگاهی براساس پژوهش و ارائه گزارش مکتوب آن استوار است، بدین معنا که ارائه پژوهشی مکتوب در قابل رساله و در مواردی نشر آن در قابل مقاله علمی-پژوهشی، معیار توانایی علمی و شاخص احراز فراغت از تحصیل یا کسب رتبه علمی قلمداد می‌شود. اما پژوهشگری سرشت خاصی دارد که با گردآوری و حفظ معلومات و پاسخ دادن به پرسش‌های متفاوت کتبی و شفاهی فرق می‌کند، به همین سبب بیشتر دانشجویان و دانش‌پژوهان، روند و مسیر پژوهش را نیک نمی‌شناسند و نیازمند کمک هستند (اسلامی، ۱۳۹۲: ۵). روش پژوهش در حقیقت پی‌ریزی مسیری منطقی و استدلالی هم از بعد علمی و هم از بعد عقلانی می‌باشد که در جهت دست‌یابی به دانش و علم شکل می‌گیرد، چه بسا که روش‌شناسی به عنوان مرز بین «علم» و «غیر

در فرایند پژوهش به روش، فرایند و ساختار متدلوژی مورد استفاده ما وابسته خواهد بود.

روش و متدلوژی پژوهش، نقش بسزایی را در شناخت علمی مساله و در نتیجه ارائه یافته‌های منطقی ایفا می‌کند، زیرا از یک سو باعث پیوستگی و تداوم محتوایی و ساختاری پژوهش شده و از سوی دیگر نحوه دستیابی به جواب مساله پژوهش را منطبق بر ساختار علمی هموار می‌سازد. دست‌یابی به روش تحقیقی نظام‌مند و منسجم در بستر مطالعات پیچیده شهری نیز، نیازمند تحلیل و تبیین ماهیت و رویکرد روش تحقیق چه در بعد معرفت‌شناسی پژوهش (پارادایم) و چه در بعد پیاده سازی پژوهش (تکنیک) می‌باشد. کم‌توجهی به ماهیت روش‌شناسی در پژوهش‌های شهری، قابلیت اعتماد و اطمینان‌پذیری یافته‌های حاصله از این پژوهش‌ها را با ابهاماتی جدی روبه‌رو می‌سازد. کم‌توجهی‌ای که از عوامل متعددی از قبیل میان‌رشته‌ای بودن شهرسازی، ضعف آموزش در روش‌شناسی پژوهش، پیچیدگی پدیده‌های مداخله‌گر در فرایند پژوهش و محدودیت‌های کنترل پژوهش، نشأت گرفته می‌شود.

به دنبال این امر، در جهت تقویت جایگاه علمی پژوهش‌های شهری از یک سو و بکارگیری نتایج و یافته‌های تحقق‌پذیر حاصله از این پژوهش‌ها در بستر محیط شهر و روستا از سوی دیگر، ضرورت بیش از پیش پرداختن به ماهیت و رویکرد روش تحقیق علمی و به دنبال آن، ارائه راهکارهای تقویت‌کننده روش تحقیق از دو بعد آموزشی و پژوهشی در بستر مطالعات شهری را نمایان می‌سازد. هدف اصلی پژوهش حاضر، «تبیین جایگاه پژوهش در مطالعات شهرسازی و تحلیل ابعاد مغفولی که در بستر پژوهش‌های شهرسازی از بعد روش‌شناسی مورد کم‌توجهی قرار گرفته است»، می‌باشد.

۲ طرح مساله و ضرورت پژوهش

ظهور رویکردهای میان‌رشته‌ای در آموزش و پژوهش، افق جدیدی را در بن بست مدرنیته، فراروی قلمرو دانش و حوزه‌ی حل مسائل و مشکلات قرار داد (ریاضی، ۱۳۹۲: ۱۰۱) در میان پدیده‌هایی که میان رشته‌ای بودن آن‌ها، آشکار و روشن است پدیده شهر می‌باشد، بطوری که شهر و دانش شهرسازی از برهم کنش متقابل حداقل سه رشته مهم جغرافیا، علوم اجتماعی و معماری، در حوزه‌ی علم و معرفت به تبیین و بررسی پدیده‌ها و مسائل می‌پردازد. قرارگیری رشته شهرسازی در چنین بستری، پیچیدگی‌هایی را در عرصه آموزش و پژوهش رقم می‌زند، پیچیدگی‌هایی که از بعد آموزشی در «فقدان آموزشی منسجم برای درس روش تحقیق» و از بعد پژوهشی در «ضعف محتوایی فرایند روش‌شناسی»، نمود واقعی پیدا می‌کند. در نتیجه محدودیت‌های حاصله از آموزش و پژوهش، در

علم» ایفای نقش می‌کند.

بعد محتوایی پژوهش، باعث توانمندی آنان در انتخاب روش و متد مناسب با تئوری و افزایش روایی ساختاری تحقیق می‌گردد.

تحقیقات علمی دارای سه عنصر اساسی روش‌شناسی، تئوری و متد می‌باشد که ارزیابی هویت، روایی و پایایی آن‌ها براساس همین عناصر است (همان: ۴۹). تئوری را می‌توان چارچوبی منطقی دانست که محقق جهت درک جهان به خدمت می‌گیرد؛ در تئوری نگرشی به هستی و چگونگی آشکار نمودن پیچیدگی‌های آن ارائه می‌شود. آنچه که بینش پژوهشگر را نسبت به عناصر اساسی روش‌شناسی شکل می‌دهد و به درک صحیح از روش‌شناسی منجر می‌شود، شناخت اصول پایه‌ای روش‌شناسی هم از بعد ساختاری و هم از بعد محتوایی می‌باشد؛ لذا بررسی این اصول در دستور کار قرار می‌گیرد.

اصول پایه‌ای روش‌شناسی از بعد محتوایی: روش‌شناسی در علوم مختلف از نظر محتوایی برپایه‌ی اصول شکل گرفته است، اصولی که هدایت‌کننده پژوهش را برعهده دارد. طرح مساله، تحلیل موضوع و در نتیجه دست‌یابی به یافته‌ها و سوالات پژوهش همه و همه در گرو استفاده از روش‌شناسی منطقی در فرایند پژوهش می‌باشد، فرایندی که با تقویت محتوا و ساختار ما را به ارائه نظریه هدایت می‌کند.

تحقیقات علمی اندیشمندان براساس یک یا ترکیبی از سه رویکرد روش‌شناسی غالب "اثبات‌گرایی، تفسیری، انتقادی"؛ انجام می‌شود (همان: ۴۸)، این روش‌شناسی‌ها در جهت جواب به سوالات متعددی سازمان‌دهی گردیده است که اهم آن عبارت‌اند از: "ماهیت واقعیت چیست؟ ماهیت انسان چیست؟ ماهیت علم چیست؟ هدف تحقیقات علمی چیست؟" لذا واقعیت، هدف، انسان و علم به عنوان بنیان‌های روش‌شناسی، اصول محتوایی روش‌شناسی‌ها را بیان می‌کند. آشنایی محققان با این بنیان‌ها، آن‌ها را در انتخاب روش و متد مناسب با تئوری و افزایش روایی ساختاری تحقیق یاری می‌کند.

اصول پایه‌ای روش‌شناسی از بعد ساختاری: تعبیر «روش تحقیق» در زبان فارسی شامل آثار متعدد و سطوح مختلفی می‌شود، شناسایی و تبیین جایگاه این سطوح در فرایند روش‌شناسی پژوهش به عنوان یکی از پایه‌ای‌ترین اصول ساختاری تحقیقات علمی تلقی می‌شود، لذا جهت آشنایی با اصول ساختاری روش‌شناسی پژوهش می‌بایستی ابتدا سطوح متفاوت پژوهش را مشخص کرد. تقسیم‌بندی پیشنهادی خانم الیسون پیکارد را می‌توان یکی از جامع‌ترین تقسیمات دانست، به طوری که ایشان ماهیت روش تحقیق را در فرایندی که از آغاز طرح مسئله توسط پژوهشگر تا نحوه پیاده‌سازی پژوهش را شامل می‌شود، خلاصه می‌کند؛ بنابراین وی کل پروژه تحقیق را دارای پنج سطح می‌داند که شامل: پارادایم پژوهش، روش‌شناسی پژوهش، روش پژوهش، تکنیک پژوهش، ابزار پژوهش،

روش‌شناسی مربوط می‌شود به گزینش شیوه‌ی تحلیل و طرح پژوهش که بنیاد و چارچوب پژوهش را تشکیل می‌دهد. بلیکی در این باره توضیح می‌دهد: «روش‌شناسی عبارت است از بررسی این موضوع که پژوهش را چگونه باید پیش برد و چگونه پیش می‌رود، بنابراین هر چند روش‌شناسی تعیین‌کننده‌ی اصولی است که شاید راهنمای گزینش روش باشند، نباید آن را با خود روش‌ها و فنون پژوهش اشتباه گرفت، در واقع روش‌شناسان اغلب میان آن دو تمایز قائل می‌شوند و بر گستره‌ی شکاف میان آن چه اصول جافتاده‌ی روش‌شناختی و شیوه‌های عملی یا اجرایی می‌باشند، تأکید می‌کنند» (های، ۱۳۸۵: ۱۰۹). آن چیزی که در علوم از آن به عنوان روش‌شناسی (متدولوژی) نام می‌بریم بیشتر از آنکه مهارت یا شیوه‌های گوناگون برای تحقیق یا پژوهش (روش تحقیق) باشد خبر از انواع رویکردها و نظرگاهها به پدیده‌های اجتماعی می‌دهد که بیشتر با فلسفه مدرن کانتی در ارتباط است، از این رو روش‌شناسی بیشتر بحثی معرفت‌شناختی است و بیشتر با مکتب و دیدگاه سروکار دارد نه با روش و شیوه‌های جزئی تحقیق. نسبت رهیافت (متدولوژی) به روش همانند نسبت دیدگاه به ابزار است. بعنوان نمونه رهیافت تاریخی، شناخت اندیشه در شرایط زمانی و مکانی خودش است نه مطالعه مفاهیم در طول تاریخ که مربوط به روش تاریخی است. روش‌شناسی، شناخت شیوه‌های اندیشه و راه‌های تولید علم و دانش در عرصه‌ی معرفت بشری است و موضوع این دانش، روش علم و معرفت است، و روش در ارتباط مستقیم با عواملی نظیر موضوع معرفت، هدف معرفت و هستی‌شناسی و معرفت‌شناسی‌ای است که معرفت بر اساس آن شکل می‌گیرد، معرفت خصوصاً اگر کاربردی باشد، در روش خود از نظریه‌ای که مبتنی بر آن است نیز تأثیرپذیر می‌باشد (پارسانیا، ۱۳۸۳: ۱۰). در جمع‌بندی کلی از مفهوم روش‌شناسی و ضرورت پرداختن به آن باید به این نکته توجه نمود که؛ روش‌شناسی دانشی است که جامعه علمی را از جامعه غیر علمی مجزا ساخته، دانشی که بر پایه هستی‌شناسی و معرفت‌شناسی استوار بوده و در صدد دست‌یابی به آن است.

اصول پایه‌ای در روش‌شناسی علمی: آن چه که تحقیقات علمی را از غیر علمی مجزا و نقاط افتراق تحقیقات علمی را از یکدیگر مشخص می‌کنند زمینه‌ها و روش‌هایی است که در تحقیقات به خدمت گرفته می‌شوند. در روش‌شناسی‌ها، زیربنای تئوری‌ها که مربوط به هستی‌شناسی و معرفت‌شناسی آن‌هاست، ارائه می‌گردد (ایمان، ۱۳۷۶: ۴۷)، به عبارت دیگر روش‌شناسی پژوهش، هدایت‌کننده‌ی بعد معرفت‌شناسی مساله تحقیق و بیان‌کننده‌ی بینش پژوهشگر نسبت به سوالات تحقیق است. لذا آشنایی محققان با اصول روش‌شناسی‌ها، چه از بعد ساختاری و چه از

جدول ۱: سطوح پنج گانه روش‌شناسی پژوهش

مثال	تعریف	
پارادایم	عبارت است از جهان‌نگری محقق که نحوه نگاه او را به مسائل تعیین می‌کند؛ اصولی است که بر بیش‌ما نسبت به چیزها و جهان حاکم است.	پارادایم
روش-شناسی	به شیوه‌ی تحلیل و طرح پژوهش که بنیاد و چارچوب پژوهش را تشکیل می‌دهد، مربوط می‌شود. تأکید بر رویکردها و نظرگاهها به پدیده‌ها را دارد	روش‌شناسی
روش پیمایی، روش کتابخانه ای	روش همواره در متن حرکت فکری و تلاش‌های علمی یک دانشمند قرار دارد، براساس هدف، روش تحلیل و ماهیت تقسیم-بندی مختلفی دارد	روش
مصاحبه، پرسش نامه، آزمایش	ابزار و وسایل تحلیل تحقیق را تکنیک می‌گویند. در بستر یک پژوهش، «روش» واحد می‌باشد ولی «تکنیک» متنوع و متعدد می‌باشد.	تکنیک
کاغذ، کامپیوتر	ابزار عبارت است از آنچه که پیاده سازی و ارائه یافته‌ها را امکان پذیر می‌سازد.	ابزار

است.

تقسیم بندی‌های دیگری نیز وجود دارد، مانند کاری که آقایان حسینی، ایمان و ماجدی در مقدمه خود بر کتاب بلیکی انجام داده‌اند و به استناد کروتی، از چهار عنصر اصلی در فرایند تحقیق نام می‌برند؛ یعنی معرفت‌شناسی، پارادایم، روش‌شناسی و روش‌ها (اسلامی، ۱۳۹۲: ۷). پژوهشی که مبتنی بر این فرایند علمی بوده و ساختار روش‌شناسی پژوهش از پارادایم مساله تا ابزارهای بکارگیری به صورت صحیح تدوین شود، خروجی و یافته‌های پژوهش در حوزه معرفت‌شناسی و تولید علم با موفقیت همراه بوده است در غیر این صورت پژوهش امری جز کولاژ (منطق تکه نویسی) نخواهد بود.

۴ روش‌شناسی پژوهش در مطالعات شهرسازی

جایگاه روش تحقیق در پژوهش‌های شهری: روش‌شناسی یک مدل منطقی است که در آن اصول تئوریک جهت هدایت تحقیقات براساس

تئوری حاصل ارائه می‌شود، اگرچه تئوری‌ها در تحقیقات، نقش هدایتگری و راهنمایی را در عبور از مسیر به کارگیری روش‌های مناسب در طول تحقیق، برعهده دارند ولی هویت تئوری، مسیر حرکت و چگونگی استفاده از ابزارهای تحقیق بوسیله روش‌شناسی حاکم بر تحقیق مشخص می‌شود (ایمان، ۱۳۷۶: ۴۸). شناخت و تعریف فرایند و محتوای روش پژوهش نیازمند کالبد شکافی محتوایی این هسته پژوهشی می‌باشد، هسته‌ای که خود از اجزای متنوع ساختاری و محتوایی تشکیل شده است.

رشته مهندسی شهرسازی و چهار گرایش زیرمجموعه آن (برنامه ریزی شهری - برنامه ریزی منطقه‌ای - طراحی شهری و مدیریت شهری)، از یک سو ماهیت علوم فنی و مهندسی به خود می‌گیرد و از سوی دیگر ماهیت علوم انسانی نیز به وضوح در بستر مطالعات و پژوهش‌های شهرسازی نمایان است، اما چالش اساسی زمانی ایجاد می‌شود که مباحث هنری نیز وارد این حوزه می‌شوند. روش‌شناسی در مطالعات شهرسازی را می‌توان حلقه اتصال بین «ایده‌ها و نوآوری‌های پژوهش» و «توسعه کمی و کیفی شهر» تلقی نمود؛ حلقه‌ای که به دلیل کاربردی و توسعه‌ای بودن رشته شهرسازی نسبت به سایر رشته‌ها، ازاهمیت و جایگاه ویژه‌ای برخوردار می‌باشد، زیرا روش‌شناسی به عنوان کانال هدایت‌کننده مطالعات شهری در مسیر دستیابی به اهداف و چشم اندازهای شهر ایفای نقش می‌کند، نقشی که در صورت منحرف عمل کردن و خطا داشتن، ابعاد جبران ناپذیری را بر پیکره اجتماعی و کالبدی شهر به دنبال خواهد داشت. روش‌شناسی حاکم بر مقالات و پایان‌نامه‌های حوزه شهر و شهرسازی، نمود واقعی فرایند تبدیل ایده به عمل می‌باشد. این روش-شناسی، خروجی حاصله از آموزش و پژوهش در محیط‌های آکادمی و پژوهشگاهی می‌باشد؛ خروجی‌ای که بعضاً با تأثیر پذیری از «عنوان‌های کلی، سلطه منطق کولاژ، استفاده نادرست از منابع، گسست از جامعه علمی، غیاب نویسنده، پرهیز از داوری» (اسلامی، ۱۳۹۲: ۹۷) به نتایج غیر علمی و یا روتین که جنبه تحقق‌پذیری بسیار پایینی را به همراه دارد، منتهی می‌شود.

ضرورت روش‌شناسی پژوهش در مطالعات شهرسازی: اغلب مطالعات رسمی و انتشار یافته‌ای که در زمینه روش‌های تحقیق در حوزه معماری، شهرسازی و هنر صورت گرفته، از نظر کمی، تعداد قابل ملاحظه‌ای را دربر نمی‌گیرد، این خود بر لزوم انجام این چنین تحقیقاتی صحه می‌گذارد و مبین نیاز جامعه تحقیقاتی می‌باشد؛ همچنین آن طور که در رشته‌های دیگر مشاهده می‌شود، تمامی دامنه و طیف وسیع رشته‌های متنوع هنری خصوصاً شهرسازی را تحت پوشش قرار نمی‌دهد و در عین حال از نظر کاربردی هم قابلیت تعمیم به این رشته را ندارد. در بسیاری از گروه‌های هنری، این مطالعات صرفاً منحصر به جزواتی می‌شود که

چالش‌ها و تقویت روش‌شناسی در شهرسازی لازم و ضروری است، لذا در ادامه ابتدا ضعف‌های ساختاری در فرایند روش‌شناسی پژوهش‌های شهرسازی و سپس ضعف‌های محتوایی در فرایند روش‌شناسی پژوهش‌های شهرسازی را مورد تحلیل و بررسی قرار می‌دهیم.

ضعف‌های ساختاری در فرایند روش‌شناسی پژوهش‌های شهرسازی: روش پژوهش در مقیاس فلسفی خود بر پایه‌ی اصول، منطق و قوانینی استوار است که مورد قبول جامعه علمی در تمامی حوزه‌های مطالعاتی می‌باشد، لذا روش-شناسی در شهرسازی و پژوهش‌های شهری نیز چه به عنوان دانشی در طیف رشته‌ای و چه به عنوان دانشی در طیف میان رشته‌ای می‌بایستی، بر پایه‌ی این اصول و منطق پایدار باشد، اهمیت این فرایند زمانی دوچندان می‌شود که در نظر داشته باشیم که این روند آغازگر تولید نظریه، پارادایم و فلسفه می‌باشد؛ تحلیل و بررسی اصول و منطق حاکم بر روش‌شناسی از جنبه ساختاری اهمیت و نقش حیاتی را در فرایند روش‌شناسی ایفا می‌کند، زیرا این سطوح و اجزای ساختاری پژوهش است که در نقش حلقه‌هایی به هم پیوسته ظاهر شده و در نهایت پژوهش را به سمت نتایج و یافته‌های درست سوق می‌دهد.

بررسی و تحلیل سطوح و اجزای روش پژوهش زمانی بر بینش و شناخت ما نسبت به روش‌شناسی تحقیق می‌افزاید که ابعاد مغفول و پنهان در بستر این سطوح در مطالعات شهرسازی مورد تجزیه و تحلیل قرار گیرد، تا علاوه بر تقویت بعد آموزشی روش تحقیق، با شناخت محدودیت‌ها و نقاط ضعف روش‌شناسی موجود، به ارتقا کیفی پژوهش‌های این حوزه مطالعاتی کمک نمود. در شکل زیر عناصر شاخص در تحلیل روش‌شناسی پژوهش‌های شهرسازی آمده است.

آنچه که در بستر مطالعات و پژوهش‌های شهرسازی از آن به عنوان "روش تحقیق" یا "روش‌شناسی تحقیق" یا "متدولوژی پژوهش" یاد می‌شود، در واقعیت نماینده‌ی سطوح چهارگانه روش‌شناسی پژوهش یعنی پارادایم، روش‌شناسی، روش و تکنیک پژوهش می‌باشد.

سطوحی که یا مورد بی‌توجهی قرار گرفته و به آن پرداخته نمی‌شود و یا در صورت تدوین، همراه با نقاط ضعف و ابهاماتی است که یافته‌های پژوهش را نیز به چالش می‌کشاند. بررسی و شناخت این ابعاد مغفول از یک سو ما را با خطاهای احتمالی آشنا نموده و از سوی دیگر پژوهشگران را به اصلاح و تقویت آن‌ها راغب خواهد نمود.

۶ فقره محتوایی در ماهیت روش‌شناسی پژوهش‌های شهرسازی:

اگرچه جایگاه روش‌شناسی‌ها در تحقیقات علمی از اهمیت بسزایی برخوردار است ولی جامعه علمی کشور ما به صورت جدی و موثر به بحث

برگرفته از بخش‌هایی از کتب علوم انسانی است و اساتید در کلاس‌های حضوری خود آنها را در اختیار دانشجویان قرار می‌دهند؛ واضح است در این جزوات نیز به دلیل بنیان‌های ضعیف تحقیقاتی و فقر در ارائه توضیحات مرتبط و مثال‌ها و نمونه‌های کاربردی، دانشجویان همچنان درگیر معضلات طرح‌های تحقیقاتی خود باشند که ناشی از عدم اتخاذ تصمیم صحیح در زمینه انتخاب روش تحقیق مناسب و نحوه کاربرد آن می‌باشد (تیموری، ۱۳۹۲: ۷۰). لذا روش تحقیق می‌بایستی به طور کاملاً علمی و منطقی برای پژوهشگران شهرساز تعریف شود و به دنبال آن خروجی‌های علمی و منطبق بر نیاز جامعه شهرسازی بدست آید.

آنچه که در ساختار محتوایی روش پژوهش در "آموزش روش تحقیق" از یک سو و در "خروجی‌های پژوهشی" از سوی دیگر در حوزه شهرسازی مورد غفلت قرار گرفته است، بُعد علمی و اصولی روش‌های مورد استفاده در این دانش کاربردی و میان رشته‌ای می‌باشد که اهمیت و جایگاه بسیار مهمی در عرصه پژوهش تلقی می‌شود. ارائه راهکارها و نقشه راه هدایت‌کننده پژوهشگران شهرساز در دست‌یابی به اصول پایه‌ای و منطقی روش‌شناسی پژوهش در حوزه مطالعات شهرسازی، نیازمند شناخت و بررسی نقاط ضعف و محدودیت‌های موجود در بستر پژوهش‌های حاضر در نظام شهرسازی کشور می‌باشد. ضعف‌ها و محدودیت‌هایی که بنابه شرایط متعدد آموزشی و پژوهشی مورد غفلت نویسندگان و پژوهشگران قرار گرفته، که هم بر بعد ساختاری پژوهش‌ها تأثیرگذار بوده و هم محتوای علمی پژوهش را با ابهاماتی همراه می‌سازد.

۵ بحث و تحلیل: ابعاد مغفول در آموزش روش‌شناسی پژوهش در مهندسی شهرسازی

پژوهش‌ها و مطالعات حوزه شهر و شهرسازی از یک سو به واسطه ویژگی‌های خاص این حوزه علمی (به عنوان نمونه، میان رشته‌ای بودن دانش شهرسازی)، و از سوی دیگر به دلیل کم توجهی پژوهشگران به اصول و منطق حاکم بر امر پژوهش؛ مطالعات شهرسازی را با چالش‌های انکار ناپذیری همراه کرده است. چالش‌هایی که هم بر بُعد محتوایی روش‌شناسی‌ها و هم بر بُعد ساختاری فرایند روش‌شناسی پژوهش تأثیر گذار است.

با توجه به اینکه بنیان‌های اصلی شهر بر پایه‌ی ذهنیت، عینیت، مکان و زمان استوار می‌باشد (حبیبی، ۱۳۹۰)، و از طرف دیگر سطوح پنج‌گانه پژوهش (ذکر شده در جدول ۲) نیز آنگونه که باید و شاید در دانش شهرسازی جایگاه واقعی و علمی پیدا نکرده است؛ همواره در فرایند روش‌شناسی مورد استفاده شهرسازان و پژوهشگران این عرصه، ابعاد مغفولی نهفته است که شناسایی و به دنبال آن ارائه راهکار در جهت رفع این

جدول ۲: ضعف‌ها و ابعاد مغفول در سطوح پژوهش در مطالعات شهرسازی

نوع ضعف	
ترکیب ویژگی پارادایم‌های مختلف بدون درک آن‌ها و عدم مداخله مساله پژوهش در این فرایند	پارادایم پژوهش
کم توجهی و بعضاً بی‌توجهی، به شناخت و تدوین پارادایم پژوهش	
استفاده از رویکرد ترکیبی بدون رعایت ویژگی‌های آن	روش شناسی
عدم اشاره و تدوین نوع رویکرد و روش شناسی پژوهش	
ذکر رویکرد پژوهش بدون استتال و اثبات و ارتباط رویکرد با مساله پژوهش	
روش تحقیق به عنوان قالبی تعریف شده و صرفاً ساختاری در مقالات آورده می‌شود	روش پژوهش
گسترش انتحال (سخن دیگری را به خود نسبت دادن) در بیان روش تحقیق در میان پژوهشگران	
بیان عبارت "توصیفی-تحلیلی" به عنوان روش تحقیق بدون بسط و تفسیر آن	
عدم سازگاری روش تحقیق بیان شده با نوع رویکرد و روش شناسی پژوهش	
فرایند روش شناسی اظهار شده منطبق بر روند کار در پژوهش نمی‌باشد	
ضعف در تشخیص پژوهش از نظر تقسیم بندی "ماهیت" و "هدف" بکارگیری نادرست "تکنیک‌های پژوهش" در نقش "روش پژوهش"	
بکارگیری سهوی یا عمدی از تکنیک‌ها به عنوان روش تحقیق	تکنیک پژوهش
ضعف در تحلیل یافته‌های حاصله از تکنیک‌ها	
بی‌توجهی به پایایی یافته‌های حاصله از تکنیک‌ها	
ناتوانی در برقراری ارتباط بین یافته‌های حاصله از تکنیک با روش تحقیق	
پژوهش به عنوان ابزاری برای ارائه تکنیک‌ها است نه اینکه تکنیک‌ها ابزاری برای ارائه پژوهش	
استفاده از تکنیک‌های متنوع و مختلف بدون توجه به نیازمندی‌های روش تحقیق و مساله پژوهش	

روشناسی در پژوهش‌های شهرسازی می‌تواند به موارد زیر اشاره نمود: «سازمان اجتماعی پیچیده، انبوهی افراد انسانی، ریخت شناسی خاص، وجود نهادهای اجتماعی فرهنگی اقتصادی سیاسی، وضعیت فرهنگی روانی متمایز» (ریاضی، ۱۳۹۲: ۱۰۹)، وقتی که شهر را پیچیده‌ترین متنی که انسان تولید کرده است، تلقی نمود؛ روش شناسی در بستر این متن نیز با مشکلات و پیچیدگی‌های خاصی همراه خواهد بود.

متنی که حاصل تمرکز و ترکیب "شهر و فضا، شهر و رسانه، شهر و سیاست، اقتصاد سیاسی شهر، شهر و مطالعات فرهنگی" می‌باشد. از مهمترین چالش‌ها و ضعف‌هایی که فقر محتوایی روش شناسی در پژوهش‌های شهرسازی را به همراه داشته است عبارت اند از:

• **ضعف در روش شناسی پژوهش و عدم آموزش منسجم روش تحقیق**

انتخاب روش تحقیق مناسب برای تکمیل فرایند پژوهش و مطالعات شهرسازی و به دنبال آن تکمیل فرایند برنامه‌ریزی، طراحی و مدیریت در حوزه مسائل شهری امری ضروری به نظر می‌رسد. رویکردهایی از قبیل تحلیل ذینفعان، نقشه فرهنگی، دیده‌بانی و رصد فرهنگی، علائم ضعیف، سناریو و چشم انداز (عیوضی و کشاورز ترک،

درباره آن‌ها نپرداخته است، بخصوص در مطالعات شهری به دلیل میان رشته‌ای بودن دانش شهرسازی، تعریف و تبیین جایگاه روش شناسی در این حوزه نه تنها آسان نبوده بلکه باعث تعدد دیدگاه‌ها و در نتیجه سلیقه‌ای شدن علم روش-شناسی می‌شود. این امر باعث عدم اشنایی نظری و عملی مراکز علمی و پژوهشگران با روش شناسی‌های مختلف و استفاده مرسوم و سنتی از یکی از روش شناسی‌های موجود می‌شود.

عدم برخورد فعال با روش شناسی‌ها جهت درک پدیده‌های مداخله‌گر در پژوهش، منجر به برخورد قالبی در طراحی تحقیقات شده است. این افت در شناخت روش شناسی پژوهش به رکود علوم شهری در مقیاس عام و رشته شهرسازی در مقیاس خاص شده و عدم توانمندی علم و تحقیقات علمی در کشور را به همراه داشته و در نتیجه شهر و شهرسازی بومی نیز برپایه‌ای یافته‌های چنین پژوهش‌هایی برنامه ریزی، طراحی و مدیریت می‌شود.

ویژگی‌های خاصی که بر محیط پژوهش‌های شهری حاکم می‌باشد ماهیت و محتوای فرایند روش شناسی را نیز با پیچیدگی‌هایی همراه می‌سازد. پیچیدگی‌هایی که بدون شناخت و بررسی در قالب نقاط ضعف، نمایان می‌شود. از جمله مهم‌ترین مولفه‌های موثر بر پیچیده شدن فرایند

پژوهش (فرضیه‌ای-استقرایی، کلی‌نگر-قیاسی)، دقت کافی داشته باشد، و مهم‌تر از همه باید بین موضوع مورد مطالعه و روش‌شناسی نوعی سازگاری وجود داشته باشد (دانایی فرد و مظفری، ۱۳۸۶):
۱۳۶)، امری که در درجه اول باید از بعد آموزشی تقویت شده و ابعاد مغفولی را در پی نداشته باشد و در درجه دوم پژوهش‌هایی مبتنی بر اصول و منطق پژوهشگری ارائه شود.

• ضعف در آموزش محتوایی روش‌های کمی برای تحلیل کیفیت‌ها در مطالعات شهرسازی

افراد بجای اینکه از محتوا و مبنای اصلی تحلیل‌های کمی آگاهی و آموزش لازم را داشته باشند به آموزش سطحی برخی دوره‌های کوتاه مدت (تکنیک‌های پژوهش) که عمدتاً نرم افزارهای مربوط به تحلیل‌های کمی در حوزه مطالعات و پژوهش‌های شهری می‌باشد، مشغول می‌شوند؛ در ادامه با توجه به ماهیت کیفی بودن مسائل شهری، پژوهشگران با انتخاب این رویکرد فرایندی را در طول پژوهش طی می‌کنند که این فرایند چالش اساسی در اعتمادپذیری یافته‌های حاصله را رقم می‌زند.

فرایند مورد استفاده پژوهشگران شهری برای مطالعات پیچیده کیفی بدین نحو می‌باشد که به دلیل ماهیت کیفی موضوعات، داده‌ها نیز ماهیت کیفی داشته، بعد از کمی نمودن این داده‌ها و تجزیه و تحلیل آن‌ها با استفاده از نرم افزارها، مدل‌ها و تکنیک‌های تصمیم‌گیری، پژوهشگران به جای درک صحیح و عمیق از نتایج تحلیل‌های کمی و چگونگی تفسیر آن‌ها، نسبت به خروجی‌ها منفعل بوده و باعث می‌شود فهم درستی از نتایج در مطالعات پیچیده کیفی شهری نداشته باشند، علت این است که نرم افزارها و مدل‌های کمی به جای اینکه تکنیک و ابزاری برای رسیدن به هدف و یافته‌های پژوهش ایفای نقش کند، خود روش تحقیق محسوب می‌شود، در نتیجه یافته‌های آن، خروجی پژوهش تلقی می‌شود.

در ادامه فرایند ذکر شده با توصیف و تفسیر سطحی یافته‌ها، مستقیم به نتایجی دست می‌یابد که هیچ‌گونه روایی و پایایی متناسب با روش کمی و یا روش کیفی را اجرا نمی‌کند و عامل اساسی عدم اطمینان پذیری نتایج را رقم می‌زند، در نتیجه نتایج خروجی از پژوهش که منجر به تهیه برنامه‌ها و طرح‌های توسعه شهری می‌شود را با ابهاماتی همراه می‌سازد. این بعد از روش-شناسی به وضوح در بسیاری از پژوهش‌های شهرسازی دیده می‌شود به طوری که حتی بعضاً توانایی پژوهشگر (نویسنده) در یادگیری تکنیک خاصی، زمینه‌ای را برای پژوهش فراهم می‌کند زمینه‌ای که نه بر پایه طرح مساله‌ای خاص بلکه بر پایه استفاده و بکارگیری تکنیک ایجاد

۱۳۹۲: ۱۲): به عنوان روش‌ها و رویکردهایی در فرایند برنامه‌ریزی و طراحی شهری می‌باشند که ارتباط تنگاتنگی با ارداک و رفتار شهروندان دارد، ادراکی که نه با روش‌های آماری و مدل‌های کمی، بلکه با بکارگیری متدلوژی کیفی حاصل شده و مورد تحلیل قرار می‌گیرد. فقدان محسوس انجام پژوهش‌ها و مطالعات کافی در حوزه مهندسی شهرسازی در زمینه بررسی روش‌های تحقیق و ارائه مدل‌ها و الگوهایی که محققین و دانشجویان این رشته بتوانند بر مبنای آن مطالعات خود را براساس مطالعات آکادمیک بنا نمایند، غالباً پروژه‌ها و پژوهش‌های حوزه شهرسازی را با یک آشفتگی ناشی از اعمال سلیقه‌ها در تبیین و تعیین شیوه تحقیق مواجه می‌سازد. از مهم‌ترین نقاط ضعفی که در بستر پژوهش‌های پیچیده شهری به وضوح دیده می‌شود، ضعف در شناخت روش تحقیق مناسب و بکارگیری آن در فرایند پژوهش می‌باشد. روش‌های کمی بر پایه فرایند، آموزش و ساختار منسجمی که در مطالعات علوم طبیعی و علوم انسانی برای آن تعریف شده است در پژوهش‌های شهری آن گونه که انتظار می‌رود از ماهیت علمی قابل قبولی برخوردار است اما پژوهش‌های کیفی در بستر مطالعات شهری از یک سو به دلیل پیچیدگی ماهیت مسائل و موضوعات شهری و از سوی دیگر به دلیل ضعف آموزشی در بی توجهی به سطوح پنج‌گانه پژوهشی (پارادایم پژوهش - روش‌شناسی پژوهش - روش پژوهش - تکنیک پژوهش - ابزار پژوهش) از فرایند و ساختار منسجم علمی در بخش روش‌شناسی بی‌بهره می‌باشد.

از نمونه پیامدهای ضعف در آموزش محتوایی روش تحقیق که در آغاز پژوهش مشهود می‌باشد، تردیدها به نوع رویکرد بخصوص رویکرد کیفی در آغاز فرایند پژوهش می‌باشد، مثلاً تردید در تناسب رویکرد کیفی با موضوع مورد مطالعه و هدف پژوهش، دشواری در تدوین جزئیات طرح پژوهشی، نگرانی از طولانی بودن و عدم امکان پیش بینی زمان لازم برای اجرا پروژه از جمله موارد قابل ذکر است. این ابهامات از یک سو به دلیل پیچیدگی پژوهش‌های شهری و از سوی دیگر به دلیل ضعف در آموزش روش تحقیق برای دانشجویان رشته شهرسازی می‌باشد، آموزشی که نه بر انسجام محتوایی روش تحقیق تأکید دارد و نه انسجام ساختاری فرایند روش پژوهش را مورد بررسی قرار می‌دهد، و عموماً بر کلیات روش تحقیق که مباحث عامی در حوزه مطالعات علوم انسانی می‌باشد، تمرکز می‌شود. پژوهشگر در انجام هر پژوهش و انتخاب روش‌شناسی باید به ماهیت محیط مورد مطالعه یا "مساله پژوهش"، محدودیت‌های احتمالی پژوهش نظیر زمان و منابع و پارادایم‌های زیربنایی و الهام‌بخش

می‌شود.

۷ نتیجه‌گیری

تحقیقات علمی به عنوان مجموعه‌ای نظام یافته از فعالیت‌ها که برای پاسخگویی به پرسش‌هاست دارای سه عنصر اساسی تئوری، روش‌شناسی و متد می‌باشد، مطالعات و پژوهش‌های شهرسازی نیز با توجه به میان‌رشته‌ای بودن بودن پدیده‌ی شهر، روش پرداختن به آن نیز نوعی میانگویی و بینابینی را می‌طلبد، به تعبیر علمی، شهر متنی است که روش قرائت آن حرکت در آن است و در خلال این حرکت می‌توان آن را درک نمود. روش‌شناسی به عنوان فرایندی علمی و منطقی در طول پژوهش، نقش هدایت‌کننده پژوهش و حلقه اتصال بین ایده‌ها و کاربرد یافته‌ها را برعهده دارد. نقشی که متاسفانه در حوزه مطالعات شهرسازی صرفاً به عنوان قالبی ثابت تعریف شده و از نظر ساختاری و محتوایی روش‌شناسی با ضعف‌ها و چالش‌هایی همراه می‌باشد. این ضعف‌ها رفته رفته به صورت ابعاد مغفولی در پژوهش‌ها پنهان شده، ابعادی که در صورت بی‌توجهی، بیکره پژوهش‌های شهرسازی را با افت علمی همراه خواهد ساخت و نظام شهرسازی کشور را که خروجی این یافته‌ها می‌باشد با ابهاماتی روبه‌رو می‌سازد. آنچه که بهبود و تقویت فرایند روش‌شناسی پژوهش در مطالعات شهرسازی را منجر شده و به کاربردی و اجرایی‌تر نمودن نتایج حاصل از پژوهش‌ها در جامعه شهری کشور الهام می‌بخشد، عبارت است از: آموزش صحیح و پایه‌ای درس روش تحقیق از مقطع کارشناسی تا دکتری در رشته‌های علوم شهری به طور عام و رشته مهندسی شهرسازی به طور خاص می‌باشد، به طوری که آموزش این درس، پایه و اساس یادگیری و پیاده‌سازی سایر تخصص‌های رایج در حوزه شهرسازی نیز به شمار می‌آید. آموزش روش تحقیق را می‌توان پایه‌ای‌ترین عنصر در نظام آموزش تحصیلات تکمیلی تلقی نمود به نحوی که تبدیل آموزش ارائه شده به پژوهش‌های خروجی، ارتباط مستقیمی به نحوه آموزش این درس (روش تحقیق) دارد.

مراجع

- [۱] اسلامی، سید حسن (۱۳۹۲)، "ابراهیم تهی؛ فقر ساختار و محتوا در کتاب‌های روش تحقیق"، مجله آیین پژوهش، سال ۲۴، شماره ۴.
- [۲] ایمان، محمدتقی (۱۳۷۶)، "نگاهی به اصول روش‌شناسی‌ها در تحقیقات علمی"، مجله دانشکده ادبیات و علوم انسانی تبریز، شماره ۱۶۵، صص ۴۷-۷۶، ص ۴۸.
- [۳] پارسانیا، محمد (۱۳۸۳)، "روش‌شناسی و اندیشه اسلامی"، فصلنامه علوم سیاسی، شماره ۲۸، ص ۱۰.

• ضعف در اعتبار و پایایی یافته‌ها و نتایج در پژوهش‌های شهرسازی

تردید در تعمیم‌پذیری یافته‌ها، نگرانی از میزان اعتماد‌پذیری و باورپذیری نتایج و دشواری در توجیه وثوق یافته‌ها مهمترین چالش‌های پژوهشگران در پایان مطالعات محیطی بخصوص پژوهش‌های شهرسازی است (منصوریان، ۱۳۸۸: ۶۴). به دنبال کیفی شدن پژوهش‌های شهرسازی، پژوهشگران به دلیل درک ضعیف از تحلیل و تفسیر یافته‌ها و نتایج این نوع پژوهش‌ها، به اصول پنج‌گانه پایایی پژوهش‌های کیفی (اعتماد‌پذیری، باورپذیری، اطمینان‌پذیری، انتقال‌پذیری و تصدیق‌پذیری) اهمیت نداده و چه بسا در فرایند پژوهش نیز از این اصول غافل بوده و یافته‌های پژوهش را با ابهاماتی همراه می‌کنند.

شهرسازی و معماری به عنوان رشته‌های پایه‌ای در برقراری ارتباط بین علوم انسانی و علوم فنی، با توجه به تنوع حوزه‌های پژوهشی (از قبیل حوزه روان‌شناسی، فناوری، تاریخ، جغرافیا و اقلیم، و حوزه فرهنگی) در بستر خود، با پیچیدگی‌ها و محدودیت‌های جدی در عرصه پژوهش و تحقیق همراه است. از جمله این محدودیت‌ها عبارت است از: «تولید معماری و شهرسازی ناشی از نیاز جامعه است باید به جامعه به عنوان بستر نگاهی دقیق داشت؛ معماری و شهرسازی رابطه بین محیط طبیعی و مصنوع است باید محیط طبیعی و محیط مصنوعی را شناخت؛ جهان بینی مذهب و فرهنگ بر شکل‌گیری معماری و شهرسازی مؤثرند» (حیدری، ۱۳۹۴: ۱۱۷). در نتیجه می‌بایستی به این نکته توجه داشت که، پژوهش‌هایی که در حوزه مطالعات شهری انجام می‌شود می‌بایستی بر اساس فرایندی استوار باشد که هم از نظر علمی دقیق و هدفمند باشد و هم بعد تحقق‌پذیری آن‌ها را نیز رعایت کند.

در بستر پژوهش‌های پیچیده کیفی و یا کمی در حوزه مطالعات شهرسازی، روایی و پایایی پژوهش در ابعاد مختلف در پژوهش نمود پیدا می‌کند، از شاخص‌ترین این ابعاد می‌توان به فرایند دست‌یابی به خروجی‌های پژوهش، هم از بعد ساختاری این فرایند و هم از بعد محتوایی این فرایند، اشاره کرد. ضعف در پایایی پژوهش‌های شهرسازی، بخصوص مطالعاتی که بر پایه کیفیت استوار می‌باشد، با تاثیرگذاری منفی بر طرح‌ها و برنامه‌های توسعه شهری که در حقیقت حلقه اتصال حوزه پژوهش و حوزه توسعه عملی شهرسازی می‌باشد؛ پیامدهایی به صورت مستقیم و غیر مستقیم بر کالبدی فضایی و کنش‌های اجتماعی بین شهروندان، به دنبال دارد.

- [۴] تیموری، شراره (۱۳۹۲)، "تبیین و بررسی شاخص‌های روش تحقیق کاربردی در طراحی صنعتی"، نشریه هنرهای زیبا - هنرهای تجسمی، دوره ۱۸، شماره ۴، صص ۶۷-۷۴.
- [۵] حافظ نیا، محمدرضا (۱۳۸۰)، "مقدمه‌ای بر روش تحقیق در علوم انسان"، انتشارات سمت، تهران.
- [۶] های، کالین (۱۳۸۵)، "درآمدی انتقادی بر تحلیل سیاسی"، مترجم: احمدگل محمدی، نشر نی، تهران.
- [۷] ریاضی، سید ابوالحسن (۱۳۹۲)، "شهر؛ پدیده‌ای میان رشته‌ای"، فصلنامه میان رشته‌ای در علوم انسانی، دوره ششم، شماره ۱، صص ۱۰۱-۱۱۵.
- [۸] حبیبی، سید محسن (۱۳۹۰) "از شار تا شهر؛ تحلیلی تاریخی از مفهوم شهر و سیمای کالبدی آن"، دانشگاه تهران، یازدهم، ۱۳۹۰.
- [۹] عیوضی، محمدرحیم؛ کشاورز ترک، عین‌الله (۱۳۹۲)، "الگوی فرایندی سیستم برنامه‌ریزی فرهنگی در نظام توسعه شهری با رویکرد آینده پژوهشی"، فصلنامه مطالعات آینده پژوهشی، سال دوم، شماره هشتم، صص ۱-۲۶.
- [۱۰] دانائی فرد، حسن و مظفری، زینب (۱۳۸۷)، "ارتقاء روایی و پایایی در پژوهش‌های کیفی مدیریتی: تاملی بر استراتژی‌های ممیزی پژوهشی"، پژوهش‌های مدیریت، دوره اول، شماره اول، ص ۱۳۱-۱۶۲.
- [۱۱] منصوریان، یزدان (۱۳۸۸)، "امیدها و تردیدهای پژوهشگران به رویکرد کیفی در فرایند پژوهش"، مجله تخصصی کتاب ماه کلیات، دوره ۱۳، شماره ۱۴۷، صص ۶۰-۶۵.
- [۱۲] حیدری، شاهین (۱۳۹۴) "درآمدی بر روش تحقیق در معماری"، چاپ دوم، انتشارات کتاب فکر نو، تهران.